

ULOGA FORMULAIČKIH SEGMENTA U FLUENTNOSTI GOVORA NA ENGLESKOM KAO STRANOM JEZIKU

Sanda Bjelajac¹

SAŽETAK

Rad sagledava ulogu koju formulaički jezički segmenti imaju u fluentnosti govora na engleskom kao stranom jeziku, te za cilj ima da utvrdi učestalost i vrste ovakvih konstrukcija na osnovu analize sadržaja spontanog govora govornika različitih nivoa poznavanja leksike i strukture engleskog jezika. U radu se polazi od pretpostavke da je stepen tečnosti na engleskom jeziku srazmjeran zastupljenosti formulaičkih segmenata u govoru, dok njihov nedostatak rezultuje većim brojem govornih disfluentnosti. Istraživanje ukazuje na tačnost pretpostavke da su kod naprednih govornika kolokacije najčešća vrsta formulaičkih segmenata koja se javlja u govoru i da ih po brojnosti slijede stabilne sintagmatske konstrukcije, institucionalizovani izrazi, zatim klauzalne konstrukcije kao rečenički konstituenti, te idiomi i frazalni glagoli. Kod govornika sa nižim stepenom poznavanja engleskog jezika ovakve konstrukcije najvećim dijelom izostaju, odnosno gotovo nikad nemaju idiomatski karakter. Osim toga, istraživanje pokazuje da se kod fluentnijih govornika govorne disfluentnosti javljaju tek nakon dužih jezičkih segmenata (sintagmi ili klauza), dok su govorne pauze i oklijevanja kod manje tečnih govornika izražene i unutar sintagmi, što ukazuje na nedostatak formulaičkih segmenata u njihovom govoru, odnosno nedostatak njegove automatizacije.

Ključne riječi: *Formulaički segmenti, idiomatičnost, višeleksički nizovi, strani jezik, fluentnost, govorne disfluentnosti, automatizacija govora*

JEL klasifikacija: Z 13

UVOD

Proizvodnja govora složen je proces koji podrazumijeva različite faze kroz koje predverbalni oblik iskaza prolazi kako bi se artikulisala razumljiva,

¹ Komunikološki koledž u Banjaluci; Banja Luka, BiH

koherentna i adekvatna poruka. Nastanak iskaza započinje procesom makroplaniranja u kojem se planiranom iskazu dodijeljuju semantičke i sintaksičke osobine. Proces mikroplaniranja koji slijedi podrazumijeva izbor odgovarajućih lema iz mentalnog leksikona i njihovo morfološko i fonološko oblikovanje (Levelt, 1983).

Sintaksički i leksički kompleksniji iskazi vode do potencijalnih poteškoća u proizvodnji tečnog govora, odnosno do govornih disfluentnosti koje se javljaju u vidu prekida govora, pauza, poštapalica ili govornih omaški, naročito kada se radi o govoru na stranom jeziku (Clark & Wasow, 1998). Tečni govor, smatra Fillmore (1979: 85–101), je onaj koji posjeduje sljedeće osobine: prekidi i zastajkivanja se pojavljuju tek nakon dužih jezičkih segmenata, izražena je argumentovanost i koherentnost na semantičkom nivou, i to u širokom spektru različitih tema i konteksta, te se pri govornom procesu zapaža kreativnost i imaginativnost govornika. Proces govorne proizvodnje je ujedno i vremenski kontinuiran proces, odnosno on podrazumijeva realizaciju planiranih jezičkih segmenata u raspoloživom vremenu, te, prema tome, fluentni govor uključuje koherentno funkcionisanje kognitivnih mehanizama pažnje, kontrole izvedbe jezičkih segmenata (Horga i Požgaj Hadži, 2012: 626), te kratkoročne memorije, u skladu sa njenim raspoloživim kapacitetom (Levelt, 1989). Za nenarušenu tečnost govora potrebno je da nijedan od navedenih mehanizama govorne proizvodnje ne zataji ili da ne dođe do njihove neusklađenosti.

Mentalni leksikon osobe sa normalnim govornim statusom može da pohrani između 50 000 i 100 000 lema, tj. apstraktnih reprezentacija riječi (Levelt, 1999). Izuzev pojedinačnih lema, mentalni leksikon uobičajeno sadrži i veće jezičke segmente (kao što su frazemi i kolokacije) koji se pri proizvodnji jezika (semantički i strukturno) prizivaju i upotrebljavaju kao jedinstvene cjeline. Takvi jezički izrazi nazivaju se formulaičkim jezičkim segmentima. Osim toga, prema Kormos (2006), ovakvi izrazi mogu da obuhvataju i duže jezičke konstrukcije, kao što su klauze ili rečenice. Njihovom upotrebom u govornom izražavanju tečnost govora se uvećava, te dolazi do automatizacije govornog procesa u pogledu izbora adekvatne leksike i gramatičkih struktura.

FORMULAIČKI JEZIČKI SEGMENTI

Wray (2000: 465) definiše formulaičke jezičke segmente kao neprekidne ili isprekidane nizove riječi ili dužih jezičkih konstrukcija koji se u pamćenje govornika urezuju kao cjeline, te se pri govoru upotrebljavaju relativno automatizovano – bez ponovnog generisanja izraza ili analize gramatičkih pravila. Ovakve jezičke konstrukcije koje sadrže višestruke konstituente su

značenjski neraščlanjive, a, prema Sinclairu (1991:110), funkcionišu po idiomatskim principima. Ova osobina ih suštinski razlikuje od slobodnih sintagmi, koje se formiraju po principu slobodnog izbora govornika da sintaksičke konstrukcije upotpuni bilo kojim leksičkim sadržajima koji zadržavaju gramatičnost izraza, a odgovaraju komunikativnom kontekstu (Wray, 2000).

U najčešće formulaičke segmente spadaju kolokacije, frazemi, poslovice i ustaljene klauzalne strukture (Wray, 2000; Burger, 1982; Dragičević, 2009; Firth, 1957). Ovakve konstrukcije se od slobodnih sintagmi razlikuju po načinu kombinovanja svojih konstituenata (veze između njih su čvrste, a često i neraskidive), kao i po semantičkim obilježjima, jer u velikom broju slučajeva imaju idiomatski karakter (Burger, 1982; Dragičević, 2009; Stojić i Murica, 2010). Postojanje idiomatskog značenja kod formulaičkih segmenata može se uočiti kod gotovo svih njihovih tipova. Tako, na primjer, Wray (2000:482-483) kolokacije smatra najčešćim tipom formulaičkih segmenata koji mogu da nose idiomatski karakter (kada su njihove kombinacije stabilne, tj. nepromjenljive) kao u primjerima engleskih kolokacija *by and large* ili *at large*. S druge strane, neke od kolokacija nisu idiomatske, te su njihovi konstituenti podložni supstitucijama (*large amounts* ili *largely speaking*). Formulaičke konstrukcije mogu da zahvataju i nešto veće jezičke segmente, kao što su klauze. U tom smislu, Pawley i Syder (1981:195) navode primjer izraza *I'm so glad you could bring Harry*, koji se gotovo uvijek koristi kako takav, dok se gramatički ekvivalenti ove konstrukcije, kao što su *That Harry could be brought by you makes me so glad* ili *That you could bring Harry gladdens me* so gotovo nikad ne upotrebljavaju.

Tokom govorne proizvodnje, formulaički nizovi se često mogu identifikovati i na osnovu svog specifičnog fonološkog oblika. Pri njihovoj arikulaciji ne razaznaju se jasno svi konstituenti segmenta – suglasnici su oslabljeni, a samoglasnici znatno skraćeni. Javljaju se često u dječijem govoru, prije nego što djeca steknu sposobnost da jezičke segmente raščlane na njihove konstituente. Osim toga, česti su i u kontinuiranom govoru odraslih govornika. Takvi su, na primjer, izrazi u engleskom jeziku *there seems to be* [ðe' sɪz tə bi] i *if there could be* [ɪf ðe' kʊd bi] (Wray, 2000: 467).

Alali i dr. (2012: 153) smatraju da formulaički segmenti, osim prenošenja leksičkih značenja (kao u primjeru *On the other hand*), ostvaruju i komunikativne funkcije (kao iskaz *Watch out!*), koje se na taj način izražavaju konvencionalizovanim jezikom u svakoj narednoj komunikativnoj situaciji. Još jedna karakteristika formulaičkih segmenata je prenošenje semantičke (kolokacijske) prozodije, pri čemu ovakvi jezički segmenti mogu da ukazuju na stav govornika prema komunikativnoj temi ili situaciji (na primjer izbjegavanje ličnog stava, kao u izrazu *It is possible to...*). Schmitt (2013: 2) sma-

tra da dio konstituenata u kolokacijama može da nosi konotativna značenja i to često negativna (kao riječ *cause* u kolokaciji *cause pain* ili *cause inflation*), što formulaičke segmente čini sredstvom za postizanje određenog komunikativnog učinka (Drew & Holt, 1998).

Pojedini društveni ili kulturološki koncepti često su osnova konstruisanja formulaičkih segmenata. Wray (2000: 466) tvrdi da se ovakve ustaljene jezičke konstrukcije uobičajeno ne upotrebljavaju u jeziku svakodnevne komunikacije, već su češći u književnom, dokumentarnom ili novinarskom žanru. Pojedini formulaički segmenti mogu poslužiti i kao sredstvo za iskazivanje kulturoloških stereotipa, na što je ukazala studija koju su sproveli Teliya i dr. (1998), kao u primjeru sintagme *majčinska briga*. Schmitt i Carter (2004) tvrde da formulaičkim segmentima govornici izražavaju brojne referencijalne, tekstualne i komunikativne funkcije na nivou diskursa, kao što je fatička funkcija engleske rečenice *Nice weather today* sa svrhom započinjanja ili održavanja toka razgovora.

KLASIFIKACIJA FORMULAIČKIH SEGMENTA

Kao uobičajene kriterije za utvrđivanje da li se neki jezički segment može smatrati formulaičkim izrazom, Burger i dr. (1982) navode postojanje sljedećih osobina izraza: višechlanost jezičkih segmenata (engl. *polilexicality*), idiomatičnost iskaza (engl. *idiomacity*), te konvencionalnost pri njihovoj upotrebi (engl. *conventionality*). Drugim riječima, u formulaičke segmente spadaju oni jezički segmenti čiji su konstituenti međusobno vezani snažnim sintaksičkim i značenjskim vezama, te koji, kao jedinstvena cjelina, mogu da nose idiomatično značenje, a javljaju se u istom ili sličnom obliku u različitim govornim situacijama.

Klasifikacija ovih izraza, koju daje Buerki (2016), navodi sljedeće vrste izraza:

- nizove koji su nosioci diskursnih funkcija (*I'm sorry, yours faithfully, in summary*),
- kolokacije sa jednim primarnim i jednim ili više sekundarnih kolokata (*brush one's teeth*),
- višechlane leksičke konstrukcije, uključujući terminologiju, frazalne glagole i perifraističke konstrukcije (*aspect ratio, dual carriageway*),
- idiomi (*pull someone's leg*),
- izreke (*Garbage in, garbage out*) i
- ostale ustaljene višeleksičke nizove (*a wide variety of*).

Nattinger i DeCarrico (1992) u klasifikaciji formulaičkih segmenata navode i takozvane institucionalizovane izraze (engl. *institutionalized expressions*)

kao što su *how do you do, nice meeting you, long time no see*, te, slične njima, stabilne sintagmatske konstrukcije (engl. *phrasal constraints*) kao što su *a very long time ago, as I was saying, in summary*, te razlikuju kategoriju rečeničkih konstituenata (engl. *sentence builders*) kao formulaičke segmente koji učestvuju u gradnji rečenica ili klauza, a podložni su umetanjima drugih riječi i varijacijama unutar kategorija riječi (*I think that ..., I think that's a good idea..., I think he ought to do it, not only ..., but also ...*). Moon (1998: 78-79) klasifikacijama formulaičkih segmenata dodaje kategoriju onih izraza čiji se konstituenti nikada ne javljaju izvan učestalih kombinacija, kao što su engleske sintagme (*run amok, by dint (of something), in high dudgeon* te *at loggerheads*).

ULOGA FORMULAIČKIH SEGMENTA U (DIS) FLUENTNOSTI GOVORA NA STRANOM JEZIKU

Jedna od karakteristika govora prema kojoj se, uz leksičku i gramatičku adekvatnost iskaza, procjenjuje njegova fluentnost je brzina. Govor na stranom jeziku se smatra fluentnim ako je njegova brzina približna brzini govora na maternjem jeziku (Watanabi & Rose, 2012: 482). Ta brzina, prema Leveltu (1999: 223), podrazumijeva proizvodnju od dvije do tri riječi (odnosno od deset do dvanaest fonema) u sekundi.

Proces govorne proizvodnje maternjeg jezika najčešće ne podrazumijeva svjesnu kontrolu, te uključuje istovremeno izvođenje niza paralelnih procesa sa višestrukim operacijama, čije izvođenje ne zahtijeva (ili zahtijeva manji dio) kognitivnih resursa, tj. pažnje i radne memorije. Nasuprot tome, govor na stranom jeziku često se odvija pod svjesnom kognitivnom kontrolom, u vidu skupa kontrolisanih procesa koji se odvijaju sekvencijalno i relativno sporije (Sternberg, 2005). Paradis (2009) navodi da se učenje stranog jezika prvo javlja kao neautomatizovano (kontrolisano) i eksplicitno znanje koje se pohranjuje u deklarativnoj memoriji, dok naprednija upotreba stranog jezika predstavlja automatizovanu i implicitnu sposobnost koja koristi proceduralnu memoriju. S obzirom na manji stepen automatizacije govora na stranom jeziku, pauze i oklijevanja se javljaju čak između pojedinačnih riječi i sintagmi, te se duže sintaksičke konstrukcije (kao što je to slučaj u maternjem jeziku), proizvode sa više disfluentnosti (Temple, 2000: 289).

Poznavanje i upotreba formulaičkih segmenata, kako u maternjem, tako i u stranom jeziku, doprinosi automatizaciji govornog procesa, odnosno povećanju njegove fluentnosti (Sinclair, 1991: 199). Ovakvi jezički nizovi se u istom (ili gotovo istom) obliku iz mentalnog leksikona prizivaju kao cjeline, čime se umanjuje potreba ponovne konceptualizacije ovih govornih iskaza i aktivacija pažnje (Elis et al., 2008: 375). Osim toga, kada govornik u dugoročnoj memoriji posjeduje gotove ili polu-gotove predverbalne oblike

iskaza koje planira da artikuliše, čini to bez svjesne kontrole (Levelt, 1983: 21), te proizvodnja jezika preskače analitičke procese enkodiranja i dekodiranja pojedinih jezičkih segmenata, što govor čini višestruko bržim i lakšim, odnosno tečnijim.

Viši nivo poznavanja stranog jezika, te raspolaganje većim fondom formulaičkih jezičkih segmenata u sklopu leksikona kojim govornik raspolaže proporcionalno utiče na tečno govorno izražavanje na stranom jeziku. Prema Leech (2000), formulaički segmenti se češće upotrebljavaju u govornom nego u pisanom jeziku. Sorhus (1977) smatra da kod tečnog govornika formulaički segmenti čine oko 20% diskursa, dok Erman i Warren (2000) navode da je ovaj procenat viši i od 50%. Bresnan (1999) ovu pojavu objašnjava većim opterećenjem radne memorije prilikom govora nego prilikom pisanja, zbog čega govornici pribjegavaju upotrebi već konstruisanih jezičkih segmenata koji su kao cjeline pohranjeni u dugoročnoj memoriji. Altenberg (1998) smatra da formulaičke konstrukcije u govoru učestvuju sa čak 80% od ukupnog broja leksičkih jedinica.

METOD

Istraživanje se sprovodi sa ciljem da se utvrdi zastupljenost formulaičkih jezičkih segmenata u spontanom govoru govornika engleskog jezika kao stranog, ta da se zaključi da li njihova učestalost u govornom izražavanju utiče (i u kojoj mjeri) na tečnost govora, te adekvatnost izabranih leksičkih segmenata, kao i gramatičkih konstrukcija za dati komunikativni kontekst. U istraživanju se pošlo od pretpostavke da veća frekventnost formulaičkih segmenata u govoru na stranom jeziku doprinosi većoj fluentnosti, te da svodi govorne disfluentnosti na minimum. Prema Temple (2000: 289), kada je stepen automatizacije govora niži, pauze i oklijevanja se javljaju čak i između pojedinačnih riječi unutar sintagmi, te između sintagmi, a duže sintaksičke konstrukcije se proizvode sa više disfluentnosti.

Istraživanje je zasnovano na analizi sadržaja spontanog govora osoba kojima engleski strani jezik. Korpus istraživanja je sačinjen od govora dvije grupe govornika. Prva grupa sastoji se od naprednih korisnika engleskog kao stranog jezika koji imaju završen prvi ciklus studija engleskog jezika i književnosti, dok drugu grupu čine govornici nešto nižeg znanja engleskog jezika (koji imaju prethodno završen kurs engleskog jezika na nivou B1-B2). Očekuje se da će prva grupa ispitanika, odnosno napredniji govornici engleskog kao stranog jezika, u većoj mjeri posjedovati znanje formulaičkih jezičkih segmenata, budući da je studijski program engleski jezik i književnost obuhvatao grupu predmeta koji su se bavili strukturom engleskog jezika – između ostalog, njegovom morfologijom, morfosintaksom, sintaksom i

pragmatikom, te naprednim vokabularom unutar različitih registara i funkcionalnih stilova. Prema tome, ovi ispitanici bi trebalo da budu svjesni koncepta idiomatičnosti jezičkih izraza, te postojanja kolokacija, idioma, te drugih formulaičkih struktura (Bogdanić, 1998). S druge strane, grupa ispitanika koja je prethodno prošla višemjesečnu obuku iz engleskog jezika, potencijalno nije u toj mjeri svjesna formulaičkih konstrukcija te ih stoga manje upotrebljava u govoru, premda se i od njih očekuje adekvatna upotreba leksike i jednostavnijih gramatičkih struktura, s obzirom na obrađeni nastavni sadržaj. Pretpostavlja se, dakle, da je suštinska razlika u stepenu fluentnosti govora između naprednijih i manje naprednih govornika engleskog jezika upravo (ne)poznavanje formulaičkih segmenata, a ne nužno leksike i gramatičkih pravila.

Predmet istraživanja čini korpus sačinjen od razgovora sa devet govornika engleskog kao stranog jezika, od čega su pet govornika profesori engleskog jezika, a četiri govornika polaznici višeg srednjeg konverzacijskog kursa engleskog jezika. Korpus je prikupljen digitalnim snimanjem spontanog govora u ukupnom trajanju od 5 sati i 27 minuta.

U istraživanju se nastojalo da se govornici usmjere na govor o relativno nepoznatim referentima, te da se izbjegne upotreba svakodnevne i uobičajene leksike. Prema Bosker i dr. (2014), disfluentnosti u govoru su uzrokovane vrstom referenata koji se pojavljuju u govoru. Kada referenti, uopšteno uzevši, ne predstavljaju frekventne i uobičajene iskaze govornika (kao u slučaju kompleksnih jezičkih struktura ili neočekivane leksike) disfluentnosti su češće, što je izraženije u govoru na stranom jeziku nego na maternjem. Da bi se izbjegla upotreba svakodnevne i uobičajene leksike i jednostavnih gramatičkih konstrukcija, od govornika se tražilo da komentarišu kompleksne i/ili hipotetičke životne situacije (kao što je mogućnost predviđanja budućnosti ili njihova reakcija na postojanje vještačke inteligencije), te da opišu pojedine apstraktne koncepte (poput pojma diskriminacije, kulturoloških različitosti i globalizacije). Smatralo se da će se izborom tema za razgovor govornici ponukati da posegnu za širim izborom lema i formulaičkih segmenata iz mentalnog leksikona.

REZULTATI

Formulaički segmenti koji su identifikovani u istraživačkom korpusu obuhvataju nekoliko tipova ovih jezičkih konstrukcija: kolokacije, frazalne glagole, idiome, izreke, stabilne sintagmatske konstrukcije i institucionalizovane izraze, te rečničke konstituente klauzalnog tipa. Rezultati istraživanja daju odvojeni kvantitativni prikaz formulaičkih segmenata u govoru prve i druge grupe ispitanika.

Tabela 1: Broj i vrste formulaičkih segmenata upotrijebljenih u govoru prve grupe ispitanika:

Kolokacije	Idiomi	Frazalni glagoli	Stabilne sintagmatske konstrukcije i institucionalizovani izrazi	Rečenički konstituenti (klauzalne konstrukcije)	Izreke
146	16	9	62	15	3

Tabela 2: Broj i vrste formulaičkih segmenata upotrijebljenih u govoru druge grupe ispitanika:

Kolokacije	Idiomi	Frazalni glagoli	Stabilne sintagmatske konstrukcije i institucionalizovani izrazi	Rečenički konstituenti (klauzalne konstrukcije)	Izreke
31	-	2	20	6	-

DISKUSIJA REZULTATA

Kolokacije

Brojčani prikaz upotrijebljenih formulaičkih segmenata u govoru ispitanika ukazuje, kao što tvrdi i Wray (2000: 482-483), na podatak da su kolokacije daleko najbrojnija vrsta formulaičkih segmenata koje upotrebljavaju govornici engleskog kao stranog jezika i to, u ovom slučaju, kod obje grupe ispitanika. Oblici u kojima su se kolokacije javljale bili su različiti. Prema Firthu (1957), kolokacije se najčešće ostvaruju u obliku imenske sintagme (npr. *dark night*) ili glagolske sintagme (*the time presses*), što se i u ovom istraživanju dokazalo. Međutim, pri klasifikaciji kolokacija u obzir je uzeta i podjela koju navode Stojić i Murica (2010: 116) koji kolokacije razlikuju prema njihovoj strukturi, odnosno vrsti konstituenata: glagol + imenica (baza), npr. *tražiti pravdu*, pridjev + imenica (baza), npr. *crno vino*, imenica (baza) + glagol, npr. *telefon zvoni*, imenica + imenica (baza), npr. *prstohvat soli*, prilog + pridjev (baza), npr. *potpuno miran* i prilog + glagol (baza), npr. *ispravno postupiti*. Uzimajući u obzir i navedenu klasifikaciju kolokacija u ovom istraživanju, od šest navedenih kategorija, u prvoj grupi ispitanika identifikovane su četiri kategorije kolokacija:

1. glagol + imenica: *achieve goals*, *avert look*^{*2}, *break first sleep*^{*}, *cause conflict*, *cause damage*, *cause unemployment*, *cut in line* (x⁵), *donate money*, *draw attention*, *earn money* (x2), *find a solution* (x2), *find time*, *get the chance*, *give an argument*, *give examples*, *grow older*, *have a chat*, *have a fight*, *have*

2 Neadekvatna upotreba kolokacije ili nepravilan oblik konstrukcije.

3 Naznačen je broj ponavljanja određenih formulaičkih segmenata u govoru koji su se javljali zbog slične tematike razgovora.

children, have effect, have influence, have lunch, have patience, hold hands (x2), lead lives, make a change, make a progress, make compromises, make decision, make lies, pay attention (x2), put boundaries*, put emphasis, put into position, raise children, set boundaries, spread news, take punishment, tell the future, walk dogs.*

2. pridjev + imenica: *broken tradition, brutally honest, criminal offence, cultural diversity (x2), cultural heritage (x4), electromagnetic waves, equal opportunity, facial expression, guided tour, hard candy, high school, historical places, humanitarian action, internal affairs, legal system, lucky guess, main role, mental disability, minor offence, national dishes, old school, physical force, primary school, public institution, public schools, smart phones, the greatest time, weak points, Mister charming, artificial intelligence (x6), sexual orientation.*

3. imenica + imenica: *age discrimination, blood analysis, brain activity, bread maker, business trip, dress code, driving habits (x4), eye contact, family members (x4), fortune tellers (x3), gender discrimination (x6), goverment(al) help*, grammar school, house chores, information technology, love life, love story, machine translation, media manipulation, miss of the world* , mother tongue, personal life, PhD thesis, (public) displays of affection (x4), Santa Claus, SF (science fiction), sex(ual) discrimination*, summer holiday, Tooth Fairy, traffic jam (x2), world hunger, zodiac signs, cleaning lady.*

4. Glagol + prilog⁴: *work hard (x2), work harder.*

5. Ostale kolokacije (koje se nisu po vrsti konstituenata mogle svrstati u prethodno navedene kategorije s obzirom na različitost strukture srpskog i engleskog jezika): *get married, get paid (glagol + pridjev), under the protection, under stress (prijedlog + imenica) i sixth sense (broj + imenica).*

Premda su se najvećim dijelom kolokacije javljale u adekvatnom kontekstu i obliku, u nekoliko slučajeva govornici su pravili greške:

a) *avert look* → *avert eyes/gaze*

b) *put boundaries* → *set boundaries*

c) *make lies* → *lie/tell lies*

d) *break ... first sleep* → *disrupt sleep*

e) *govermental help* → *government help*

f) *Miss of the world* → *Miss world*

g) *sexual discrimination* → *sex discrimination*

Navedene greške u konstruisanju engleskih kolokacija u primjerima a), b) i c) ukazuju na nedovoljno poznavanje leksičkih osobina formulaičkih segmenata u engleskom jeziku. Primjeri d), e), f) i g) ukazuju na postojanje negativ-

⁴ Redoslijed riječi unutar sintagme je zanemaren, s obzirom na različitosti u flektivnosti između srpskog i engleskog jezika.

nog transfera, tj. interferencije srpskog jezika u govor na engleskom kao stranom jeziku, s obzirom da se u njima mogu prepoznati leksička i strukturalna obilježja srpskog jezika

Druga grupa ispitanika upotrijebila je ukupno 31 kolokaciju. Prema kategorijama kolokacija, govornici su upotrijebili sljedeće njihove vrste:

1. glagol + imenica: *check email, have a fight, make mistakes, reach the maximum height*.

2. pridjev + imenica: *adjoining room, extra costs, free fall, front desk, full board, good time, incurable disease, long hours, oral exam, travel light, mobile phone*.

3. Imenica + imenica: *amusement parks, auto camps, car industry, coffee shop, construction works, dream job (x2), football match, job interview, night life, room service, round trip, ordering conditions, packing list*.

5. Ostale kolokacije (koje se nisu po vrsti konstituenata mogle svrstati u prethodno navedene kategorije s obzirom na različitost strukture srpskog i engleskog jezika): *half board* (determinator + imenica).

Upoređivanjem vrsta kolokacija korištenih od strane govornika u prvog i drugoj grupi, dolazi se do zaključka da svi govornici suštinski kombinuju iste kategorije konstituenata pri konstruisanju kolokacija (imenice, glagole i pridjeve). Prilozi (izuzev u dva slučaja kod prve grupe govornika) su bili izuzeti iz govora, iako spadaju u jednu od osnovnih i široko zastupljenih vrsta riječi.

Idioms

U dijelu istraživačkog korpusa koji je obuhvatao govor prve grupe ispitanika identifikovana je i nekolicina idioma. Najveći dio idioma je upotrijebljen u adekvatnom obliku i ispravnom kontekstu, kao što su: *burning issue, draw the line, French kiss, go with the flow, make faces, put on the table, spread the word, walk in their shoes, white lies (x4)*. Struktura pojedinih idioma nije bila odgovarajuća, kao u primjerima *at the back of my head* → ... *mind*, dok je u drugim slučajevima uzrok greške ležao u pogrešnom izboru leksike za dati kontekst, kao u primjerima *sleep it over* (→ *sleep on it* = *donijeti odluku sutradan*), *piece of pie* (→ *piece of cake* = *radnja koju je lako obaviti*), te *clean in front of your doorstep* (doslovan prevod izraza u srpskom jeziku).

Kod druge grupe govornika nije identifikovana upotreba niti jednog idioma, što potvrđuje pretpostavku da idiomatične jezičke konstrukcije (koje po svojoj prirodi spadaju u formulaičke segmente) nisu (ili su u ograničenim količinama) zastupljene u govoru manje naprednih govornika engleskog kao stranog jezika.

Frazalni glagoli

Analiza dijela istrazivačkog korpusa koji obuhvata govor naprednijih govornika sadrži sjedeće frazalne glagole: *come up to, fall into, make up, make out, piss off, take care (x3), take over*. Dio korpusa koji obuhvata govor druge grupe govornika sadrži svega dva frazalna glagola (*take care i wash up*).

Očekivalo se da će frazalni glagoli u obje grupe govornika biti nešto zastupljeniji nego što su rezultati pokazali. Frazalni glagoli su uobičajeno dio svakodneve komunikacije i neformalnog registra. Rezultati, međutim, pokazuju da nematerijni govornici engleskog jezika (bez obzira na stepen poznavanja jezika) radije pribeležavaju osnovnim leksičkim značenjima jezika koji segmenata nego idiomatskim izrazima, u koje spadaju i frazalni glagoli.

Stabilne sintagmatske konstrukcije i institucionalizovani izrazi

Kod ispitnika prve grupe primijećena je učestalija upotreba formulaičkih segmenata koji obuhvataju stabilne sintagmatske konstrukcije i institucionalizovane izraze: *a friend of mine, a mind of its own, all over the world, all the time, are supposed to, around the world, as (strong) as, as long as, as opposed to, at least, at the same level, at the top of the list, before I die, by definition, comfortable with the idea, day to day, differences in opinions, dig deep enough to..., do for fun, does all the work, for the first time, from a different point of view..., from my point of view, goes both ways, head of the family, I can only imagine, i don't know (u funkciji postapalice), I don't mind, I'm looking forward to, in terms of (x2), in modern times, in my experience, in my opinion, in simple words, in the end, in the near future (x2), it's a shame, it's not the case, it's our own fault, let it go, life and death situations, LOL, more and more, not to mention, OMG, on its own, on the top of my list, on their own, over and over, quite the opposite, see the point, side by side, take the best of the whole time, the whole world, travel the world, why not, years of age, you never know, you would think so*.

Kod druge grupe govornika identifikovani su sjedeći izrazi iz ove kategorije: *after a while, as soon as possible, come to an end, do for free, how to say, I wouldn't mind, in different ways, in your opinion, learn from mistakes, make a step towards, my own business, of course, on my mind, scared to death, seven days a week, something like that, sounds great, stuff like that, to sum up, what it takes*.

Kod ovih govornika, dakle, primijećena je značajno manja upotreba ustaljenih sintagmatskih konstrukcija i institucionalizovanih izraza, što vodi do zaključka da pri učenju engleskog jezika nisu adekvatno usvojeni formulaički segmenti u različitim komunikativnim kontekstima.

Rečenički konstituenti (klauzalne konstrukcije)

Prva grupa ispitanika pokazala je učestaliju upotrebu klauzalnih konstrukcija koje učestvuju u gradnji rečenica, odnosno sposobnost da formuliše sintaksički kompleksnije iskaze uz pomoć formulaičkih segmenata, kao što se vidi iz sljedećih primjera iz korpusa: *come to that point when, everything they do, they do..., first comes to my mind, I would rather, in order not to, it's in our nature to, take many years, the first thing that comes to my mind is, the first thing that crosses my mind, what was it like in, when compared to, when it comes to (x2), when it first came out*. Pri formulaciji jedne klauzalne konstrukcije primijećena je greška (*work* → *do something in their lives*).

Druga grupa govornika upotrijebila je sljedeće klauzalne konstrukcije: *as the time was passing by, I would like to say that (x2), I'd like to begin by saying that, The first thing I'd like to say is..., there are many other ways*.

Poređenjem diskursnih funkcija koje imaju klauzalne konstrukcije izgovorene u prvoj i u drugoj grupi ispitanika, zaključuje se da se u prvoj grupi nalaze konstrukcije iz šireg komunikativnog konteksta (izražavanje vlastitog stava, poređenje osoba/situacija, naglašavanje određenih pojmova i sl.). S druge strane, kod druge grupe govornika primjetno je da je fokus stavljen na formulisanje isključivo ličnog mišljenja, te je kontekst upotrebe ove vrste formulaičkih segmenata daleko uži.

Izreke

Prva grupa ispitanika pokazala je sposobnost da izreke kao što su *Act locally, think globally, Tomorrow is another day* i *There is a time and a place for everything*, koristi u komunikaciji, dok kod druge grupe ispitanika ovakva idiomatska i prenesena značenja jezičkih iskaza nisu postala dio govorne komunikacije.

ZAKLJUČAK

Osnovni preduslov za postizanje tečnog govora na stranom jeziku podrazumijeva raspolaganje leksičkim i strukturnim cjelinama koje govornici usvajaju prilikom učenja stranog jezika i kao takve pohranjuju u mentalni leksikon. Pripremljeni predverbalni oblici jezičkih segmenata u govornim situacijama se prizivaju automatski, bez utroška značajne umne energije, tj. bez velikih kognitivnih napora. Takvi uslovi omogućavaju govorniku da misli na stranom jeziku izrazi tečno, brzinom koja je približna brzini izražavanja na maternjem jeziku, te da konstruiše koherentan i kompleksan govor. Sama priroda govora na stranom jeziku podrazumijeva ulaganje većih kognitivnih napora govornika radi postizanja tečnosti govora, njegove adekvatnosti, te njegove leksičke i strukturne korektnosti. Znanje formulaičkih jezičkih se-

gmenata (kolokacija, ustaljenih sintagmatskih konstrukcija, institucionalizovanih iskaza, idioma, frazalnih glagola i izreka) govorniku pruža mogućnost da neposredno posegne za ranije pripremljenim jezičkim konstrukcijama i kao takve ih koristi u svakom naknadnom govornom izražavanju.

Razlike u broju i vrsti upotrijebljenih formulaičkih segmenata kod prve i druge grupe govornika u ovom istraživanju ukazuju na suštinske razlike između naprednih i manje naprednih govornika engleskog kao stranog jezika. Prva grupa govornika se relativno uspješno nosila sa izazovima opisivanja i izražavanja stavova o hipotetičkim situacijama i apstraktnim pojmovima, dok je druga grupa govornika upotrijebila značajno manji broj formulaičkih segmenata unutar gotovo jednakog vremenskog perioda provedenog u razgovoru na različite teme. Analizom govora obje grupe primijećeno je da najčešće gramatičke strukture i leksika stranog jezika nisu problem koji osiromašuje govor na stranom jeziku (govornici druge grupe su najvećim dijelom uspješno prepoznavali gramatičke konstrukcije i riječi koje su im se nametali kao sadržaj razgovora). Kao najveća prepreka pokazala se nedostatnost formulaičkih segmenata kod druge grupe govornika, odnosno sredstava da govornici formulišu neisprekidane leksičke nizove, kao i da povežu pojedine leksičke i gramatičke segmente u adekvatne rečeničke konstrukcije.

Istraživanjem se, zbog toga, ukazuje na zaključak da uspješan način učenja stranog jezika može umnogome da doprinese manjem opterećenju govornika. Potrebno je da učenik stranog jezika od prve faze učenja nadalje savlada, ne samo rigidnu komunikaciju zasnovanu na eksplicitnom učenju formalnih jezičkih pravila i vokabulara kao skupa izolovanih leksičkih jedinica, već i vještinu komunikacije u različitim govornim situacijama, te da se osposobi za posezanje za kognitivnim resursima koji omogućavaju automatsko prizivanje leksike i strukture stranog jezika. Tek pod tim uslovima govor na stranom jeziku može postati tečan, imati odgovarajuću brzinu i tempo, te se zasnivati na adekvatnom izboru i kombinovanju jezičkih segmenata, što govor čini bliskim ili istovjetnim govoru izvornih govornika. Rezultati ovog istraživanja, dakle, ukazuju na potrebu da u učenju engleskog kao stranog jezika jedno od primarnih mjesta zauzme upotreba formulaičkih izraza, te da vježbanje produktivnih jezičkih vještina (naročito govora) treba da se zasniva na njihovom automatizovanom korišćenju.

LITERATURA

1. Alali, F.A. et al., (2012). Teaching Formulaic Sequences: The Same as or Different From Teaching Single Words?, *TESOL Journal* 3.2, 153-180.
2. Altenberg, B. (1998). On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word combinations. In: A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis and Application*, Oxford: Clarendon Press, 101-122.

3. Bogdanić, A. (1998). *Nastavni plan na Grupi za engleski jezik i književnost*, Banja Luka: Filozofski fakultet.
4. Bosker, H. R., Quené, H., Sanders, T. J. M. & de Jong, N. H. (2014). Native 'um's elicit prediction of low-frequency referents, but non-native 'um's do not. *Journal of Memory and Language*, 75, 104-116.
5. Bresnan, J. (1999). *Linguistic theory at the turn of the century. Plenary presentation*. Paper presented at the 12th World Congress of Applied Linguistics. Tokyo, Japan.
6. Buerki, A. (2016). Formulaic sequences: a drop in the ocean of constructions or something more significant?, *European Journal of English Studies*, 20/1, Routledge, 15-34.
7. Burger, H. et al. (1982). *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter.
8. Clark, H. & Wasow, T. (1998). Repeating words in spontaneous speech, *Cognitive psychology*, 37, Amsterdam: Elsevier, 201-242.
9. Dragičević, R. (2009). O problemima identifikacije frazeologizama, *Südslavistik online*, 1, 35-44.
10. Drew, P. & E. Holt (1998). Figures of speech: Figurative expressions and the management of topic transition in conversation. *Language in Society*, 27, Cambridge: Cambridge University Press, 495-522.
11. Ellis, N, Simpson-Vlach, R. & M. Carson. (2008). Formulaic Language in Native and Second Language Speakers: Psycholinguistics, Corpus Linguistics, and TESOL. *TESOL QUARTERLY*, 42/3.
12. Erman, B. & Warren, B. (2000). The idiom principle and the open choice principle. *Text*, 20, 29-62.
13. Fillmore, C. (1979). On fluency. In C. Fillmore, D. Kempler, W. Wang (Eds.), *Individual differences in language ability and language behavior*. New York: Academic Press, 85-101.
14. Firth, J.R. (1957). Modes of Meaning. In: J.R. Firth (Ed.), *Papers in Linguistics 1934-1951*, Oxford: Oxford University, 190-215.
15. Horga, D. i Požgaj Hadži, V. (2012). (Dis)fluentnost i proizvodnja govora. *Slavistična revija*, 60(4), 621-637.
16. Kormos, J. (2006). *Speech production and second language acquisition*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
17. Leech, L. (2000). Grammars of spoken English: New outcomes of corpus-oriented research. *Language Learning*, 50, 675-724.
18. Levelt, W. J. M. (1983). Monitoring and self-repair in speech. *Cognition*, 14, 41-104.
19. Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From Intention to Articulation*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
20. Levelt, J.M.W. (1999). Models of word production. *Trends in Cognitive Sciences*, 3/6, Cambridge, Massachusetts: Cell Press, 223-232.
21. Moon, R. (1998). *Fixed expressions and Idioms in English*. Oxford: Clarendon Press.
22. Nattinger J.R. & J.S. DeCarrico. (1992). *Lexical phrases and language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
23. Paradis, M. (2009). *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
24. Pawley, A. & F.H. Syder, (1981). *Two puzzles for linguistic theory: navelike selection and navelike fluency*. In: J.C. Richards & R.W. Schmitt (Eds.): *Language and Communication*, New York: Longman, 191-226.
25. Schmitt, N. (2013). Formulaic language and collocation, *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, New Jersey: Blackwell Publishing Ltd.
26. Schmitt, N. & R. Carter (2014). Formulaic sequences in action: An introduction. In: N. Schmitt (Ed.), *Formulaic sequences*, Amsterdam: John Benjamins, 1-22.
27. Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.

28. Sorhus, H. (1977). To hear ourselves – Implications for teaching English as a second language, *ELT Journal*, 31, Oxford: Oxford University Press, 211–221.
29. Sternberg, R. J. (2005). *Kognitivna psihologija*, Jastrebarsko: Naklada slap.
30. Stojić A. & Murica, S. (2010). Kolokacije – teorijska razmatranja i primjena u praksi na primjerima iz hrvatskoga i njemačkoga jezika, *FLUMINENSIA*, 22/2, Rijeka: Filozofski fakultet, 111-125.
31. Teliya V. et al. (1998), Phraseology as a language of culture: Its role in the representation of a collective mentality. In: A. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, analysis, and applications*, Oxford, England: Oxford University Press, 55-75.
32. Temple, L. (2000). Second language learner speech production. *Studia Linguistica*, 54(2), 288-297.
33. Watanabe, M., & Rose, R. (2012). Pausology and hesitation phenomena in second language acquisition. In P. Robinson (Ed.), *The Routledge Encyclopedia of Second Language Acquisition* (480-483). New York: Routledge.
34. Wray, A. (2000). Formulaic sequences in second language teaching: Principle and practice. *Applied Linguistics* 21/4. Oxford: Oxford University Press, 463-489.

THE ROLE OF FORMULAIC SEQUENCES IN SPEECH FLUENCY IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The paper examines the role of formulaic sequences in the fluency of speech in English as a foreign language and aims to determine the frequency of occurrence and types of formulaic segments. The research is based on the content analysis of spontaneous speech produced by speakers at various levels of English lexis and grammar knowledge. It is assumed that the level of fluency in English is proportionate to the prevalence of formulaic sequences in speech, whereas the scarcity of formulas results in more frequent speech disfluencies. The research results indicate that the basic assumption is true – in speech of advanced speakers collocations are the most common type of formulaic sequences. Other, less frequent, formulaic sequences are phrasal constraints, institutionalized expressions, sentence builders, as well as idioms and phrasal verbs. In speakers with less advanced knowledge of the English language these types of structures do not occur regularly. Furthermore, they almost never use idiomatic expressions in speech. Additionally, this research concludes that in speech of highly fluent speakers disfluencies occur only after language chunks (syntagms or clauses), whereas speech pauses and hesitations normally occur even within syntagms in less fluent speakers, which indicates that reduced fluency is the result of inadequate use of formulaic sequences, i.e. insufficient automatization of speech production.

Keywords: *Formulaic sequences, idiomaticity, multiword sequences, foreign language, fluency, speech disfluencies, speech automatization*